

Kulturarv i fremtiden?

- en sammenligning af to udspil fra henholdsvis de danske og de svenske kulturarvsmyndigheder

Af Mette Bjerrum Jensen, cand.mag i forhistorisk arkæologi

På grund af den tværministerielle regulering af kulturarvsområdet blev der i efteråret 2000, altså før Kulturarvsstyrelsen blev en realitet, nedsat et tværministerielt udvalg. Udvalget skulle udforme grundlaget for en vision for politikken omkring den faste kulturarv vedrørende bevaring, formidling og forskning. I 2003 blev "Rapport fra det tværministerielle udvalg om den statslige politik for den faste kulturarv. September 2002" færdig (Kulturministeriet 2003). Samtidig arbejdede det svenske Riksantikvarieämbetet med en vision for den fremtidige kulturarvspolitik i Sverige, der resulterede i rapporten: "Det dynamiska kulturarvet. Omvärldsanalys för kulturmiljöområdet 2002" (RAÄ 2002). Her vil de to rapporter være basis for en sammenligning af de to landes overordnede visioner for kulturarvsområdet.

Det tværministerielle udvalgs rapport (Kulturministeriet 2003), med direktør fra Kulturarvsstyrelsen (KUAS), Steen Hvass, som formand for arbejdet, bærer i høj grad præg af, at kulturarvsinteresserne vitterlig vår og stadig ér spredt på mange ministerier og lovgivninger. Fortidsminderne, Bygningskulturen, Den fysiske planlægning, Boligpolitikken og Ejendomsadministrationen bliver således behandlet hver for sig. Af størst interesse i denne forbindelse har imidlertid det afsnit, der forbinder disse delelementer til "Et fælles grundlag for den fremtidige indsats" (Kulturministeriet 2003:15).

Det tværministerielle udvalgs generelle konklusioner omkring den fremtidige bevaringspolitik, som i sammenfattet form er formuleret af Steen Hvass (KUAS 2003), er:

- at den statslige bevaringspolitik bør koncentrere sig om kulturværdier af national og international betydning og om kulturhistoriske helheder frem for enkeltelementer. Det, der bevares for eftertiden, skal være væsentligt ud fra en landsdækkende kulturhistorisk eller arkitektonisk vurdering.
- at den faste kulturarv skal være synlig og så vidt mulig tilgængelig for offentligheden.

Ministerierne og de statslige institutioner har en særlig forpligtigelse til at deltage i formidlingen af kulturarven, bl.a. ved at stille de elektroniske registre til rådighed på internettet. Let tilgængelige oplysninger skaber grundlag for historisk bevidsthed og offentlig debat. Kulturarven har størst samfundsværdi når kulturarvsværdierne er formuleret eksplicit.

- at viden er grundlaget for prioritering af, hvilke dele af den faste kulturarv der skal bevares for eftertiden. Etablering af tværfaglige forskningsnetværk og opbygning af viden på tværs af ministerier og institutioner er derfor vigtige opgaver i de kommende år.
- at bevaringshensyn skal stå i rimeligt forhold til ressourceforbruget og behovet for nutidig anvendelse, navnlig af bygninger.

For den arkæologiske del af kulturarven er det nedslående at konstatere, at "den faste kulturarv skal være synlig". De skjulte fortidsminder betragtes tilsyneladende ikke som en vigtig del af den faste kulturarv. Dette hænger efter alt at dømme sammen med en vanebunden opfattelse af synligheden som kriterium for formidling af de historiske kilder i landskabet. Ligeledes kan

udtalelsen, at bevaringstiltagene "skal stå i rimeligt forhold" til de økonomiske omkostninger og moderne arealanvendelse, vække bekymring for hvor ofte byggemodning og vejtracéer vil blive vægtet højere end kulturarven. Det er imidlertid positivt, set i et perspektiv omkring helhedsforvaltning, at der i fremtiden skal lægges større vægt på "kulturhistoriske helheder fremfor enkeltelementer", ligesom det naturligvis vil være godt, når de tværfaglige forskningsnetværk og vidensdeling mellem institutionerne er en realitet.

På baggrund af disse visioner for kulturarven opstiller det tværministerielle udvalg en handlingsplan (Kulturministeriet 2003: 15-25). De vigtigste skridt i fremtiden indenfor den danske kulturarvssektor er (forfatterens sammendrag):

- at gøre de kulturhistoriske oplysninger tilgængelige via internettet at etablere tværfaglige forskningsnetværk.
- at styrke tværgående forskningsprojekter på Kulturministeriets institutioner (herunder museerne og igennem forskningsrådet).
- at tilrettelægge kortlægningen af områder med særlige arkæologiske interesser så den danner grundlag for en bedre koordinering af bestemmelserne om fortidsminder i naturbeskyttelsesloven og museumsloven.
- at overveje mulighederne for at bruge kulturarven i Folkeskolens undervisning.
- gennem kampagner at øge befolkningens og turismens interesse for kulturarven.

Set i lyset af den særdeles truede tilstand af de forhistoriske kulturspor giver rapporten, på trods af de gode intentioner, kun få konkrete bud på, hvordan man ved tværministerielt samarbejde kan sikre kulturarven. Eksempelvis opfordres Kulturarvsstyrelsen og Miljøministeriet til at arbejde sammen omkring fredningszonebeskyttelsen og arealfredninger (Kulturministeriet 2003: 34). Indtil nu er der blevet fulgt op på handlingsplanen gennem arbejdet med at registrere kulturarvsarealer og styrke databasen "Fund og Fortidsminder" (tidligere kaldet DKC databasen) generelt.

Diskussion & inspiration

Nu er det tid til at vende os mod Sverige. Det svenske Riksantikvarieämbetet (RAÄ) fik i 2002 til opgave at frembringe en "omvärlds-analys" for kulturmiljøområdet, der skulle fungere som et beslutningsgrundlag for en langsigtet strategisk plan på området. Parallelt hertil blev "fornyelsesprojektet" "Agenda Kulturarv" iværksat. Dette projekt skal foretage analyser af befolkningens forhold til kulturarv og kulturmiljø og formulere visioner for det fremtidige kulturarvsarbejde (RAÄ 2002: 4-8).

Under overskriften "Det dynamiska kulturarvet" peger omverdensanalysen på fire aspekter i samfundet, hvor kulturarvsarbejdet i fremtiden kan bruges i samfundet, og gør i samme omgang status over, hvilken rolle disse aspekter har i dagens kulturarvsarbejde. Det første af de fire aspekter er "Et "grænseløserere" samfund med flerkulturelle møder og muligheder", hvor RAÄ præsenterer en vision om at kulturarvsarbejdet, herunder arbejdet med de lange tidsrum og fremmedartede fortids-kulturer, kan bruges til at øge forståelsen i samfundet for, at samfund er flerkulturelle. Museerne skal fremover være bedre til at sætte fokus på de flerkulturelle aspekter og være mødepladser for dialog, refleksion og indsigt. En vigtig del af det fremtidige arbejde bliver at finde ud af, hvordan man skaber interesse for lokal-områdernes historie blandt de nutidige flerkulturelle samfundsgrupper. Det næste aspekt vedrører "Demokratisering, delagtighed og tilgængelighed – kulturarv i nye former og for nye grupper". Museerne skal i langt højere grad end i dag være forum for meningsdannelse foruden at bidrage med et historisk perspektiv på aktuelle samfundsspørgsmål. Endnu et aspekt, det svenske kulturarvsarbejde i fremtiden vil komme til at berøre er at stile "Mod en langsigtet og bæredygtig udvikling – livsmiljø i et humanistisk og historisk perspektiv". Dette peger tilbage på Brundtland-rapporten i 1987 om bæredygtighed. Det sidste aspekt omhandler under overskriften "Regioner i nye former – samvirke og særegenhed" hvordan kulturarven og kulturmiljøets betydning kan

øges på regionalt plan, blandt andet gennem turisme og ved at blive knyttet til forventningerne om "livsmiljø" eller "det gode liv". Under dette hører også, at kulturmiljøarbejdet (herunder det arkæologiske arbejde) i fremtiden må forventes i højere grad at blive lagt ud til regionerne, og derfor må regionernes kompetencer på kulturmiljøområdet ensrettes, da der i dag er store forskelle fra region til region.

De fire aspekter suppleres med bokse om "fremtidsscenerier". Her opstilles visionerne ved siden af et skrækscenarium om, hvordan det kan gå, hvis visionerne ikke følges op. Et eksempel lyder, at hvis kulturmiljøarbejdet bliver et forbillede for et flerkulturelt arbejde, vil det skabe interesse for området og nye udviklingsmuligheder, og der vil komme international opmærksomhed på arbejdet. Hvis dette ikke lykkes risikerer man at kulturmiljøarbejdet vil blive udvandet og få formindsket betydning for medborgerne og samfundet.

Analysen er efterfølgende fulgt op under "Agenda Kulturarv", der gennem gratis-tidsskriftet "Inspiration & diskussion" har sendt indholdet, ideen med og mulighederne i begrebet kulturarv til debat.

Om visioner...

Jeg vil ikke bruge spaltepads på at gennemgå de specifikke fordele og ulemper i de to udspil om kulturarvsforvaltningens fremtid. I stedet vil jeg koncentrere mig om de to udspils overordnede formål. Selvom den svenske analyse tydeligvis maler med en bredere pensel end den mere konkrete danske rapport, og de derfor ikke umiddelbart virker sammenlignelige i deres form, udstikker de jo begge visioner og til en vis grad også handlingsplaner for fremtidens kulturarvsarbejde.

For begge landes kulturarvsansvarlige gælder det, at man i fremtiden bør gøre kulturarven tilgængelig, såvel på et konkret plan, men også ved at satse på større integration i det lokale og regionale samfund, og ved at satse på turisme. Det er enighed om, at et bestyrket kulturarvsarbejde kan bidrage positivt omkring følelser

som identitet og være med til at skabe og styrke offentlig debat og dermed demokrati.

Om det bare er smarte vendinger eller reelle visioner, der hæver det svenske bidrag til visioner på kulturarvsområdet en tak længere op end den mere pragmatiske danske version vil jeg lade fremtiden afgøre. Men en nærmere analyse af den svenske visions indhold peger på nogle tendenser, der ikke er tilstede i den danske forvaltning, men som åbenbart har fundet fodfæste hos naboens rigsantikvar. Det tværministerielle udvalg lægger således stor vægt på begrebet "historisk bevidsthed" om den identitetsskabende kulturarv, mens Riksantikvarieämbetet formulerer visioner om, hvordan kulturarvs- og kulturmiljøområdet kan være med til at debattere og "legitimere" det flerkulturelle samfund, og diskuterer, hvordan man gør kulturarvsområdet relevant for den efterhånden store gruppe af mennesker med anden etnisk baggrund end svensk.

Også på et mere forvaltningsmæssigt plan er det svenske udspil på et andet plan end de danske ministeriers. Herhjemme skal vi ved hver anlægs- og dermed bevaringssag overveje, hvordan bevaringshensyn kommer til at stå i "et rimeligt forhold" til andre ressourceområder, eksempelvis byggeindustrien og dermed udviklingen. I Sverige, som jo er foregangsland på det område, står bæredygtighedsbegrebet langt mere fremme i de overordnede visioner. Som jeg vil komme nærmere ind på nedenfor, har dette stor betydning for den principielle beskyttelse og bevaring af den faste kulturarv.

I Sverige er der forskel på "kulturarv" og "kulturmiljø"

Ovennævnte forskelle mellem den danske og svenske forvaltningspraksis kan forklares ved et kik på den lovmæssige administration af kultursporene i Sverige. I Sverige skelnes der mellem kulturarv og kulturmiljø. Kulturarven er den "historiske arv" – materiel eller immateriel, mens kulturmiljøet er de fysiske spor. Dette betyder, at man ideologisk set har gjort sig overordnede tanker om, hvad kulturarv er, og hvilken betydning den dermed kan have i samfundet. Dette får stor indflydelse på bl.a.

prioriteringen af hvad der er bevaringsværdigt. Når man skelner mellem kulturarv og kulturmiljø sikrer man, at begge dele bevares, men med forskellige baggrund og formål. Begge dele kan bruges til at skabe og diskutere identitetsbegreber og historisk forståelse, men på to planer – mens kulturarven i høj grad afspejler den måde vi bruger forhistorien og historien på, omfatter kulturmiljøet de kilder, fortiden har efterladt til brug for vores forskning.

Begge dele – kulturarven og kulturmiljøet – er eksplicit udtrykt i og omfattet af lovgivningen. Loven er et udtryk for et princip om automatisk beskyttede fortidsminder, og dermed ligger bæredygtighedsprincippet langt fremme i den svenske forvaltning af kultursporene. Bæredygtighedsprincippet afføder i sidste ende, at Riksantikvarieämbetet – og de øvrige instanser under Miljöverndepartementet – har lettere ved at berettiggere deres indsatsområder i forhold til samfundets andre administrative grundpiller. Det er i høj grad det, der kommer til udtryk, når de svenske statslige myndigheder siger, at kulturarvsarbejdet kan spille en væsentlig rolle i fremtidens samfund.

Fremtidens kulturarv i Danmark

Det, der i høj grad er brug for, hvis de danske visioner virkelig skal blive visionære, er i høj grad en øget fokusering på, hvad kulturarven – og kulturmiljøet – kan bidrage til samfundet med. Eller med andre ord, hvorfor kulturarven er en værdifuld ressource, eller en konstant foranderlig aktiv agent i samfundet.

Man kan derfor opfordre til, at fremtidige udspil tager sit udgangspunkt et helt andet og mindre konkret sted, nu hvor de mere pragmatiske handlingsplaner er formuleret. Med inspiration fra den svenske rapport kunne et sådant udgangspunkt være at diskutere forskellen mellem begreberne "kulturarv" og "kulturmiljø". Vi må begynde at reflektere over, om de forhistoriske og historiske kulturspor i landskabet er fysiske kulturressourcer eller mentale kulturkonstruktioner, og hvilke værdier der vejer tungest, når vi prioriterer dem bevaringsværdige.

Fakta om Kulturarv eller kulturmiljø?

I Danmark er der ikke formuleret en politik for, hvornår de to begreber bruges om kultursporene i landskabet. Kulturmiljø er et begreb, der især knytter sig til den amtslige forvaltning og forvaltning i Miljøministeriet. Kulturmiljø bliver i dag brugt på ministerielt niveau (i Kulturarvsstyrelsen) i forbindelse med kulturmiljøatlas, der er en kortlægning af bevaringsværdige bygninger samt miljøer i byerne og det åbne land. Kulturarv er et bredt begreb, der dækker over vidt forskellige ting fra guldalderkunst over Kronborg og højskolesange til slangudtryk brugt blandt unge. Kulturarv i landskabet og kulturarvsarealer er begreber, der er introduceret af Kulturarvsstyrelsen, og som til en vis grad erstatter det tidligere forvaltningsbegreb "kulturmiljø".

Mette Bjerrum Jensen

Med andre ord, er der brug for en faglig, ideologisk diskussion af, hvorvidt det er kulturarv, kulturmiljø eller begge dele, vi vil bevare. Dernæst er der brug for at nedbryde grænsen mellem kulturarvs- og kulturmiljøpolitikken, som den udmønter sig i dag. Det, der er behov for, er at der i stedet sker en samlet bevaringsindsats for de forsvindende kilder. Der er, overordnet set, brug for forskellige niveauer af bevarings tiltag, fra totalfredninger til områder, hvor kultursporene vægtes mod øvrig arealanvendelse. For at kunne bruge en sådan niveaudeling er det nødvendigt med en diskussion omkring, hvordan man prioriterer kultursporenes bevaringsbehov. En effektiv bevaring på alle niveauer kræver ikke mindst, at de ansvarlige institutioner samarbejder om bevaringstiltagene, og har et fælles mål med at sikre "kulturarven i landskabet".

Dette kræver imidlertid at den anden forudsætning er på plads, nemlig at kulturbeskyttelsen har en formuleret fælles ideologi og et udtrykt mål for bevaringspolitikken. Ved hjælp

af en sådan fælles målsætning er det lettere at køre den eksisterende forvaltningspraksis indenfor natur- og kulturmiljøet sammen. Helhedsperspektivet giver miljøbeskyttelsen langt større gennemslagskraft overfor økonomiske, kortsigtede samfundsinteresser. Fælles mål og midler vil også kunne bruges til at beskytte de arkæologiske lokaliteter overfor dyrkningstruslen. Det er særdeles nødvendigt at tage hånd om den trussel, det intensive landbrug er for fortidsminderne, hvis der i fremtiden overhovedet skal være behov for en bevarende lovgivning.

Det er ønskværdigt, at man såvel i lovgivningen som fra den ministerielle forvaltnings side, begynder at formulere ønsket om at bevare den kulturelle mangfoldighed og kildematerialet til studier af kulturforandringer og menneskes samspil med omgivelserne. Det er afgørende for en bevaring af det arkæologiske kildemateriale i landskabet, at man i forvaltningen er sig bevidst, om man ønsker at bevare *kulturarven* som symbol på Danmark som nationalstat og fædreland, eller om den skal være et væsentligt bidrag i diskussionen om, hvad der skaber identitet, og hvordan man konstruerer fællesskab ud fra fælles "sprog", forstået som symboler og geografiske grænser, der trækkes på baggrund af valg og fravalg af grupper af materiel eller sproglig kultur. Første skridt til at sikre en helhedsorienteret forvaltning er, at de institutioner, der varetager "kulturarven" – Kulturarvsstyrelsen, amterne, kommunerne, museerne og de arkæologiske uddannelsessteder – får et fælles sprog, hvormed man kan diskutere hvorfor man skal bevare, og hvilke kriterier der ligger til grund for en til- og fravælgelse af hvad der har bevaringsværdi.

Med dette nye perspektiv in mente mangler der visioner i det tværministerielle udvalgs generelle konklusion (KUAS 2003, se starten af denne artikel). Jeg vil derfor her foreslå en ny version (med ændringsforslag indsat i kursiv), som lyder:

I fremtiden bør man tilsigte:

- at den statslige bevaringspolitik bør koncentrere sig om *at sikre mangfoldigheden af kulturverdier* og om kulturhistoriske

helheder frem for enkeltelementer *fordi viden om fortiden skaber refleksion over tradition, tilhørsforhold, identitet, nationalitet, og fordi det vækker nysgerrighed og vidensbegær.*

- at den faste kulturarv, *såvel den synlige som den skjulte, skal gøres synlig i landskabet og så vidt mulig tilgængelig for offentligheden.* Ministerierne og de statslige institutioner har en særlig forpligtelse til at deltage i formidlingen af kulturarven, bl.a. ved at stille de elektroniske registre til rådighed på internettet, *og ved formidling af kulturspor og helheder i landskabet, fordi det kan skabe variation i omgivelserne, og vise at forandring er en del af det kulturelle udtryk, og at mennesker på forskellig måde kan bruge naturens ressourcer.*
- at viden er grundlaget for prioritering af, hvilke dele af den faste kulturarv der skal bevares for eftertiden. Etablering af tværfaglige forskningsnetværk og opbygning af viden på tværs af ministerier og institutioner er derfor vigtige opgaver i de kommende år. *Der skal udarbejdes rapporter om kulturarvens tilstand, og der skal etableres et forskningsudvalg, der kan rådgive museer og forvaltere i prioriteringen. Der skal være fælles mål for bevaringen af de kulturhistoriske spor i landskabet, så man kan arbejde sammen på tværs af ministerier og institutioner om bevaring af kulturarv.*
- at bevaringshensyn skal *opprioriteres, og den nutidige anvendelse skal tage hensyn til ugenopretteligheden af kulturmiljøet. Ved ændret arealanvendelse skal den ugenoprettelige kulturarvsressource vægtes i forhold til anlægsprojektets samfundsmæssige betydning, og dets betydning på sigt. Opvejningen mellem de kulturhistoriske spor på den ene side og den moderne bygge- og infrastruktur på den anden side skal betragtes ud fra et langtidsperspektiv.*

Kilder

"Agenda Kulturarv", og dermed gratistidsskriftet "Inspiration & diskussion" findes på hjemmesiden http://www.agendakulturarv.se/opencms/export/agenda_kulturarv/

KUAS 2003

Konklusion fra det tværministerielle udvalg om den statslige politik for den faste kulturarv. Sammenfatning v. Steen Hvass. Kulturarvsstyrelsens hjemmeside: www.kuas.dk/aktuelt/rapport, 3. februar 2003.

Kulturministeriet 2003

Rapport fra det tværministerielle udvalg om den statslige politik for den faste kulturarv. September 2002. Udgivet af Kulturministeriet 2003. 78 s. ISBN 87-7960-032-8. Kan downloades fra: www.kum.dk.

RAÄ 2002

Det dynamiska kulturarvet. Omvärldsanalys för kulturmiljöområdet 2002.

Udgivet af Riksantikvarieämbetet 2002. Kan downloades fra: <http://www.raa.se/myndigheten/index.asp>

Supplerende litteratur

Jørgen Burchardt 2003:

Anmeldelse af "Rapport fra det tværministerielle udvalg om den statslige politik for den faste kulturarv", Kulturministeriet 2003. Nettidsskriftet Teknik @ Kultur, <http://www.teknik-og-kultur.dk>, marts 2003.

Fakta om Brundtlandrapporten

"Bæredygtig udvikling" blev sat på den internationale dagsorden, da Brundtlandkommissionen i 1987 udgav rapporten "Vor Fælles Fremtid" – også kaldet Brundtlandrapporten. Brundtlandrapporten definerer bæredygtig udvikling på følgende måde: "Menneskeheden har muligheden for at gøre udviklingen bæredygtig – til at sikre at den imødekommer de øjeblikkelige behov uden at gå på kompromis med de fremtidige generationers mulighed for at sikre deres behov". Og videre: "I sidste ende er bæredygtig udvikling dog ikke nogen endegyldig tilstand af harmoni, men snarere en ændringsproces hvor udnyttelsen af ressourcerne, styringen af investeringerne, retningen for den teknologiske udvikling og institutionelle ændringer kommer i overensstemmelse med fremtidige såvel som nutidige behov." (Miljøstyrelsen 1998: Økologisk Råderum – en sammenfatning. Miljøprojekt nr. 433, 1998. Miljø- og Energiministeriet. Miljøstyrelsen).

Det centrale budskab i bæredygtighedsbegrebet er således tosidigt: for det første skal samfundsudviklingen ske på et grundlag, der tager hensyn til at ressourcerne er begrænsede og kan forsvinde ved for ekstensiv udnyttelse. For det andet skal man tage hensyn til de kommende generationer, og derfor ikke udnytte ressourcerne i en grad, så de kun kommer os tilgode.

Bæredygtig kulturarvs- og kulturmiljøpolitik er derfor en politik, der anerkender, at de kulturhistoriske ressourcer (også kaldet kildematerialet) forsvinder ved ekstensiv dyrkning, omstrukturering og anlægsarbejder i landskabet, og som derfor sørger for at sikre kulturspor for fremtidens generationer.

Mette Bjerrum Jensen